ЗНАНЄ ЖИТЯ.

НАПИСАВ

Др. Семен Демидчук.

ЦІНА 30 ЦЕНТІВ.

1918
З друкарні „Свободи",
83 Grand Street, Jersey City, N. J.

ЗНАНЄ ЖИТЯ.

НАПИСАВ

Др. Семен Демидчук.

ЦІНА 30 ЦЕНТІВ.

1918
З друкарні „Свободи",
83 Grand Street, Jersey City, N. J.

I.

Як міряють люди житє?

Дорогий Андрію! В своїм останнім листі висловив Ти свій жаль, що Трохимович завів Твої надії. Ти все заходив з ним в розмову і запитував його о раду в неодній справі. Ти вірив, що він переїхав сьвіт і тому, яко бувалий, знає житє і знайде відповідь на всі Твої питаня. А тепер пишеш, що він не то що не дорівнує Тобі в богато, богато справах, а що більше, він часто навіть говорить неправду, про що Ти дуже скоро переконав ся.

Нехай не дивує Тебе, коли Ти скоро не міг розпізнати вартости Трохимовича. Саме найтяжшою річию є пізнати чоловіка. Нераз літа цілі треба слідити пильно людий, щоби пізнати їх вартість. Часом чоловік не знає сам себе і навіть не стараєть ся пізнати; а щож говорити про других?

І не лише Ти сам один можеш впасти жертвою своєї несьвідомости, — бо не один такий Трохимович є на сьвіті. Їх є більше. Деякі переїдуть сьвіт, але коли їх спитати, що вони бачили, то вони хиба вміють сказати, що виділи гори, доли, ліси, ріки, міста, гори, доли, ліси, і знов гори...

Инші, правда, троха инакше уміють поводити ся в чужині; вони навіть дещо перечитають, на-

вчать ся поверховно „великих слів велику силу, але більше нічого” і з тим вертають назад з чужини.

Ще инші „пізнають житє” в той спосіб, що лише їздять з міста до міста, з краю до краю; з часом відвикають від совісної праці і стають звичайними волокитами; ціла їх мудрість полягає в тім, щоби „якось” пережити без труду, — „легким коштом”. Будучностию вони не журять ся, бо вона в них такасама, як і минувшина. Жиють лише хвилею. А що через туманенє людий вони наносять шкоду суспільности — то про се вони не клопочуть ся. Їх цілию є удержанє себе при житю — і більше нїщо.

На Трохимовичеви можеш мати найліпший приклад, що можна переїхати сьвіт і не лише не знати житя, але не знати навіть хоч дечого про ті народи і краї, через які він переїздив, — а вже не говорити про спосіб житя в них.

Перед кільканайцяти літами зійшло ся в Ню Йорку трох товаришів-редакторів. Вони рішили пробувати переїхати сьвіт протягом року — кождий окремо; опісля кождий мав написати книжку про свою подорож. Не минуло сто днів, як одна часопись почала друкувати опис подорожи одного з них і то зі всякими подробицями: як він виїхав кораблем з пристани, яке товариство стрінув на корабли, які краї звидів, які пригоди перебув; при тім цікаво описував він природу, висловлював дуже влучні поміченя про житє і характер народів, подавав зразки їх мови і т. п. Ціла подорож була написана так принадно, що публика читала ґазету з великим заінтересованєм. Коли появив ся опісля сей опис окре-

мою книжкою, то її вмить розпродано — ще перед кінцем року, в якім подорож мала скінчити ся. Загал не міг надивувати ся, як міг автор так скоро відбути свою дорогу і написати таку книжку.

По році зійшли ся всї три товариші разом і от що виявило ся: що лише двох з них обїхало сьвіт, а той третий, що протягом 100 днів скінчив свою подорож, відбував дорогу через 2 місяцї... до нюйорської бібліотеки, а через місяць він ходив по всїх закутинах Ню Йорку, шукаючи за еміґрантами з ріжних країв. На підставі такого зная і при помочи вродженого талану він написав фантастичну подорож, якої нїколи не відбув! Видко, що серед певних відносин можна і в такий спосіб „переїхати сьвіт" і навіть богато навчити ся — але не знати житя — а о се Тобі головно ходить.

Ти певно памятаєш ще свого старого учителя з народної школи, котрого всї кликали „дядьо". Я знав його також — бо ми були сусїди. Образ його погідного лиця стоїть перед моїми очима. Ти був ще тодї замолодий, щоби пізнати його вартість. Тобі певно здавало ся тодї, — як кождому шкільному учєникови — що учитель сердитий, недобрий; він є лише на те, щоби позбавляти дїтий свободи та карати за непослух або за лїнивство. Тепер Ти певно повіриш менї, що той старий „дядьо" був одним з найгарнїйших людий, яких я знав. Сорок лїт перебув він при однїй і тійсамій школї. Цїлі поколїня дїтий виростали під його умілим проводом. Сорок лїт він ублагороднював їх серця і сумлїня. Нинї богато визначних одиниць в нашій суспільности завдячує лише йому те, чим вони є.

А чи ті діти, що ходили до школи, могли тоді розуміти, що вони мають перед собою чоловіка, який, хоч все був на однім і тімсамім місци, то він знав і розумів житє до самого дна? Чи вміли вони оцінити його? А прецінь він давав ради і вказівки навіть людям, які покінчили висші школи, ніж він.

Дивно Тобі, як се могло бути? Не одному з нас було се також дивно з початку; але з часом ми пізнали сю тайну.

Він був учителем; розумів своє становище. Він знав, що кожда дитина дивить ся на нього і уважає на кождий його рух, на кожде його слово. А він був совісним чоловіком. Він не хотів, щоби діти вчили ся чогось недоброго від нього. Тому він пильно уважав на себе самого — инакше кажучи, підчас виховуваня шкільних дітий він виховував і себе самого. Старав ся розвивати всі свої спосібности, щоби опісля навчити дітий; все був старанно одітий, все говорив з повагою, хоч лагідно; до каждої дитини він звертав ся зичливо.

Нераз відвідував я його, коли він вже покинув учительоване по вислуженю своїх літ. Ми часто заводили розмови. Мене незвичайно цікавило се, як міг старенький учитель говорити про ріжнородні справи з повагою знавця. Раз, на мій запит про се, він пояснив мені все: як він слідив душу кождої дитини, неначе би хотів з неї вичитати, що саме її потрібно; як в той спосіб він знав всі потреби і склонности кождого свого ученика. А що він був незвичайно совісний, то сейчас старав ся напровадити дитину на властивий для неї шлях. Він не обмежував ся на своїм розумі, але шукав по ріжних

книжках, що треба би зробити в такім, або в такім випадку. Коли не міг знайти дечого в книжці, розпитував людий. Вже протягом перших десять літ свого учительованя він наскрізь знав душу молодого поколїня, ріжні прояви духового житя, а його мозок був неначе книгою житя, з якої могла користати неєьвідомо кожда дитина. Дальші лїта доповнили його знанє.

Перейшовши таку школу, — пійшов наш „дядьо" дальше: він бажав охоронити здоровлє кождої шкільної дитини. Коли захорував хто з його учеників, він старав ся відвідати його в хатї, пізнати його недугу, а коли прийшов домів, пильно слїдив по лїкарських книжках за ріжними проявами недуги. В той спосіб він практично учив ся і сам. Певно повіриш, Андрію, що старий „дядьо" через безнастанне приставанє з дїтьми, жив також їх радощами і терпінями; перебував разом з ними невдачі і нещастя, — а серед того його ум все мусів іти з духом часу, а його серце так було переняте благородними засадами, що його опанувала одна думка: робити добро своїм ближнїм.

Не правда, Андрію, що той „дядьо" знав житє наскрізь, хоч не бував в сьвітї, хоч не переїхав земської кулї?

Чи думаєш, що він не дав би був і Тобі щирої і практичної ради, коли би Ти був до нього звернув ся? Я певний сього, що він був би заспокоїв Твою цікавість і Твої духові вимоги далеко скорше нїж Трохимович, на котрім Ти сам вже пізнаєш ся тепер.

Дуже жалую, що я тепер далеко від Тебе. Але колись ми будемо мати нагоду жити разом — коли

Ти скінчиш теперішну свою науку. Тимчасом оглянь ся в своїм місті, може там знайдеш якого старшого чоловіка, котрий має житєвий досьвід, хоч не перейшов сьвіта. Звичайно люди на відвічальних становищах, коли на них звернені очи суспільности, працюють над собою і пізнають людий, як наш старий „дядьо”. Може і в Твоїм місті є такий учитель, сьвященик чи инший суспільний діяч, котрий хоч в части стараєть ся бути сьвіточем для свого окруженя, серед якого працює.

Варт з близка приглянути ся таким одиницям, а тоді лекше буде і Тобі самому працювати над собою, уважати на засади розумного житя і з часом стати також сьвіточем для своєї суспільности.

Ти ще молодий і саме тепер Тобі час положити трівкі основи під свою будучність. Коли набереш ся завчасу добрих прикмет, то вони стануть Тобі на старші літа цінним маєтком, якого ніхто не буде всилі забрати від Тебе. Здоровлю Тебе—Твій земляк.

II.

Вибір занятя.

Осипе Павловичу! Радію серцем, що Ваш син клоночеть ся сам, яке би занятє вибрати йому в житю. Звичайно батьки самі журять ся тим і приготовляють своїх дітий до будучого званя, не питаючи дітий про їх думку.

А прецінь вибір званя — се може найважнійша річ для чоловіка. Загально кождий мусить мати якесь одно постійне, головне занятє в житю. Сини богачів-міліонерів могли би жити без журби ціле своє житє, а прецінь і вони і їх батьки думають над будучностию. Бо званє — се отся дорога, по якій чоловік ступає до своєї ціли. Инакше він ціле житє мусів би скитати ся та блукати безкорисно.

Ви дуже розумно поступаєте, коли вже тепер застановляєте ся над будучностию свого сина, хоч він ще хлопець. З Вашого листа виходить, що Ви часто розмовляєте з ним про се і тому він сам вже починає про себе думати.

Що найважнійше тепер, то се: пильно придивляйте ся норовам хлопця. По якімсь часї Ви будете могли вже добре помічувати, який особливший талан він має. Може він любить книжки — то пригляньте ся, які книжки його цікавлять: чи поезія,

чи оповіданя, байки, чи описи країв, чи відомости з природи. Дуже часто вже в самих початках дітої цікавости до читаня можна замітити особливше уподобанє дитини до одної галузи науки; тоді треба образувати дитину в тім однім напрямі.

А може Ваш син уважає книжкову науку за тягар, а зате цікавить ся купецтвом, або господарськими занятями; може любить заглядати до робітнї столяря, слюсаря чи якого иншого ремісника: тоді і се треба використати. Книжкову науку треба дати йому о стільки, щоби мав загальне образованє, якого сучасний сьвіт вимагає, а відтак нехай заправляєть ся до сеї праці, до якої він склонюєть ся.

Дуже немудро було би насильно приневолювати дитину до якогось званя, котре припадає до вподоби лише батькам; коли діти чують нехіть до якогось званя, то шкода їх силувати. Певно, що не можна приучувати дитини до цїлковитого неробства; але, по правдї, дитина рідко коли сидить безчинно; вона сама шукає собі занятя, яке їй до вподоби.

Ви певно знаєте Гната Потаповича. Він все торочив, що дитину можна вивчити на великого чоловіка в якімнебудь званю. І він завзяв ся вивчити свого сина на лїкаря. Тимчасом син терпів, доки міг, а далї кинув школу і втїк сьвітами; за кілька літ Гнат довідав ся, що його син практикує в купецькім маґазинї і тому відрік ся його. А прецїнь знаєте, що тепер той син є одним з найбільше поважаних купцїв в своїм містї.

Найтяжше буває з батьками, коли вони помічають, що їх дїти не мають охоти нї до практичної

роботи, ні до книжок, але зате люблять мрії, самоту, природу, музику, то що. Звичайно таких дітий уважаєть ся непотрібами і на них сварить кождий. Ви пригадуєте собі певно, як то всї кпили собі з малого Степанка, сина бідної вдови Марти; як кождий помітував ним за те, що він бігав за мушкою і цїлими годинами слухав співу пташенят. І хто знає, що було би стало ся з бідним хлопцем, коли би ним не був заопікував ся старий професор Котонович. Він замітив, що хлопець зовсїм не є пустій, але що він має музичний талан. Знаєте певно, що той Степанко ходить тепер до музичної консерваторії в столичнім містї і там всї його учителї ворожать йому безсмертну славу музика-композитора!

Звичайно буває, що люди, які вже в дитячих лїтах виказують якийсь надзвичайний талан, не дадуть нїчим відстрашити ся від свого улюбленого занятя. Ви певно читали богато оповідань з житя великих людий, то знаєте, як нераз великі малярі крадьком рисували свої перші образки углем на стїнї; як молоді поети нераз укладали вірші при сьвітлї місяця в ночи, щоби не зрадити ся, що вони не сплять. Також знаєте, що великі талани впадають сейчас кождому в очи. Памятаєте мабуть оповіданє з житя Шевченка: коли його батько вмирав та розділював маєток між своїх дітий, то про Тараса сказав: „Тарасови не лишаю нїчого; він або буде великим чоловіком або велике ледащо”. І сей бідний батько-кріпак, хоч неграмотний, душею чув, що будучий ґеній України не дасть скувати свого духа, хоч лишив ся в нуждї і неволї.

Признаєте, що Ваш син, якого долею Ви так

піклуєте ся, належить до щасливих дітий, бо має такого батька, що ним журить ся. А кілько то є дітий, що ними нема кому журити ся і нема кому напроваджувати їх на властиву дорогу житя? Кілько то людий мусіло наперед пробувати одно занятє, друге, трете, лише на те, щоби по якімось часї переконати ся, що се званє для них невідповідне. І не були се легкодухи, котрим ніяка робота не подобаєть ся. Противно: були се завзяті молодці, які пильно працювали над собою і завзято брали ся до діла; щойно по довшім часї і по дійсних невдачах вони самі прийшли до заключеня, що се занятє не для них і вони мусять змінити його, хоч тільки часу стратили. Але на кінці натрафили на своє і чують ся вдоволеними.

Я читав недавно в однїй з часописий дуже цікаве оповіданє. Купець завважав, що один з його помічників ніяк не вмів обслужити покупців. Він сказав се помічникови отверто і радив йому покинути маґазин. „Алеж я на щось буду ще придатний, — каже хлопець — лише не відправляйте мене". — „Ти зовсїм не надаєш ся до продажі товарів в торговлї" — замітив купець. — „Я сам знаю, що я не надаю ся до сеї роботи, але до чогось иншого я певно придам ся". — „До чогож?" питає купець. — „Я сам не знаю до чого, але не викидайте мене". — „То і я не знаю, до чого" — відповів купець. Але опісля надумав ся і післав хлопця до обслуги купецької канцелярії. Щойно тут хлопець замітив свій талан. Він принагідно зацікавив ся купецькими книжками і по лїтах він став головним книговодцем у того самого купця. Дійсно, він „до чогось

придав ся" — хоч зовсім був неспосібним до продаваня товарів за купецьким столом.

Коли би порівнати житє з театральним представленєм, то мож завважати, що кождий чоловік мусить грати якусь ролю в житю. Не кождий може вибрати собі головну ролю, бо і меньші ролї мусить хтось грати. Але і сї меньші ролї повинні бути виконані як найстараннійше і як найлїпше. Тодї цїла штука вийде артистично.

Коли Ваш син приготовить ся совісно до своєї ролї, він сьміло пійде в житє. Не пошкодять йому ніякі невдачі, бо він буде сьвідомий своєї цїли. А коли він натрафить на свою правдиву дорогу житя, то певно, що колись, підчас житєвої мандрівки, він з вдячностию згадає свого батька, який допоміг йому вибрати сю дорогу, на якій він почуває себе щасливим. В тім будучім щастю сина і Ви, Осипе Павловичу, будете бачити своє щастє. — Ваш земляк.

III.

З чим пускати ся в сьвіт?

Дорогий Андрію! Завтра день Твоїх уродин. Звичай велить зложити Тобі привіт сього дня і побажати Тобі всього добра та щастя. Тисячі подібних желань вислано певно сьогодня. Але певно також, що мало хто застановляв ся над тим, як би помогти осягнути сї желаня.

Саме завтра кінчиш Ти, Дорогий Андрію, хлопячий вік, а рівночасно пічнеш молодечий. Не правда, Андрію, що се дуже важний час для Тебе? Ти певно пригадуєш собі оповіданє з житя старогрецького мітичного героя Геракля. Коли він кінчив свій хлопячий вік, пійшов на роздороже і там думав, яку би то дорогу вибрати собі в житю. Коли він на довший час потонув у важких думках, незамітно явили ся перед ним дві женщини і давай манити його кожда на свою дорогу. Одна обіцювала йому вигідне житє без праці, розкоші, панованє над иншими. Друга приступила скромно до нього і сказала отверто, що вона поведе його тернистим шляхом, повним труду і невигод, але зате імя його стане безсмертним. Звісно, що Геракль пійшов за тою другою женщиною; він вибрав тяжшу дорогу житя, але

довершив таких діл, що його імя ніколи не пійде в забутє.

Певно, що се лише фантастичне оповіданє з давної грецької релїґії; кілько однак правди містить ся в нім! Подумай, Андрію, чи Ти саме не є на такім розпутю? Чи не час би й Тобі застановити ся, якою дорогою пустити ся Тобі в житю.

Ти з природи маєш добрі склонности. Се є дуже цінне для молодця. Тепер лише треба Тобі подбати, щоби сї гарні прикмети, які вщіпили в Тебе Твої батьки та учителї, утривалити на будуче. Про се вже Ти сам мусиш журити ся. Ти сам мусиш працювати над тим, щоби певним кроком ступати наперед, без нічиєї помочи. Коли Ти почнеш сю працю самостійно, вона вже ніколи не минеть ся; вона буде тривати аж до Твоєї смерти. Ти певно стрінеш великі перепони, але побореш їх; що дня прийдуть нові проби, нова боротьба, але і що дня нова побіда, а з тим і новий досьвід. Ти будеш гартувати себе, будеш набирати сьвіжих сил і з часом ся житєва боротьба стане для Тебе чимсь звичайним, а дальше і приємним.

Вже по кількох лїтах такої працї над скріпленєм і утриваленєм своїх добрих прикмет Твої приятелї будуть Тобі ґратулювати, а межи собою будуть вони говорити, що Ти характерний чоловік. Так, Ти будеш мати характер. А Твої противники будуть завидувати Тобі сього, — ба що більше, вони будуть всїми силами старати ся робити Тобі прикрости, щоби звести Тебе з сього шляху.

Але Ти не страхай ся сього; се звичайна річ. Коли Ти присвоїш собі гарні черти характеру, ко-

ли Ти схочеш додержати все даного слова, довершити розпочатого діла, чемно обходити ся з людьми і т. п. — то се буде для Тебе таким скарбом, як для инших грошевий маєток. І коли є люди, що завидують другим маєтку, то таксамо знайдуть ся й такі, що позавидують Тобі добрих прикмет. Але їх злоба Тобі не пошкодить, бо Ти будеш Тоді знати, як з ними поступати.

Ти маєш найгарнійшу підставу до виробленя в собі гарного характеру, бо Ти маєш добре серце. Ти бажаєш кождому добра — а се єднає Тобі прихильників і приятелів. Тепер зроби один крок вперед і саме завтра, в день Твоїх уродин, постанови собі бути чесним раз на все, через ціле своє житє!

Ти чув може нераз, як люди говорять про фільософів, про великих політиків, про знавців природи і богато, богато инших визначних мужів. Певно прийшла й Тобі думка пробувати стати великим. Що-ж — я з цілого серця Тобі сього бажаю. Але памятай: не кождий може бути великим; не кождий може відзначати ся мудростию. Зате чесним може і повинен бути кождий. Щойно мудрість, знанє, становище додане до чесности, робить чоловіка великим в очах сучасних і будучих поколїнь. Коли сучасні поважають чесного чоловіка і числять ся з ним, то будучі поколїня славлять його імя і ставлять його собі за взір.

Я знаю, що, читаючи отсей мій лист, Ти зробив добру постанову. Ти рішив ся вишукати собі книжку в біблїотецї і вчити ся з книжки, як вироб-

ляти в собі характер. Дійсно, дуже добра постанова. Однак я зверну Твою увагу на отсе: Ти можеш вивчити з книжок дуже богато цінних думок і правил і можеш знати їх на память, — а мимо сього Тобі богато буде бракувати, щоби бути характерним чоловіком. Бо с е н е д а с т ь с я в и в ч и т и з к н и ж к и; книжка може показати Тобі лише засаду; але живе житє, приставанє з людьми, дасть Тобі змогу припоровити сї засади в практиці, випробувати їх, поправити і заправити себе до постійного їх придержуваня.

До помочи можуть стануть Тобі гарні приміри теперішних, Тобі знакомих, визначних людий. Коли брак Тобі приміру на живучих, то заглянь до житєписий славних людий в історії. Житєписи визначних людий — се друга книга житя. І тому то житєписи мають таке велике значінє, що в кождій школї учать їх. Коли в деякім випадку Ти мимоволї схибиш в своїм поступованю, то опісля, застановивши ся зріло, затямиш, в чім лежала Твоя хиба і на слїдуючий раз вже її не поповниш. В той лише спосіб будеш стреміти до досконалости.

Ти може нераз завважав, що загал відносить ся з нехітю до якогось товариства, або до інституції, а нїхто не знає причини. Отже причина часто буває в тім, що або богато є безхарактерних членів в тім товаристві, або провід спочиває в руках людий, яким богато бракує до характерности. І тому то загал не чує прихильности до такого товариства.

Такесаме буває і в народї. Чим більше нарід має характерних одиниць, тим більше значінє має він у сьвітї. Не даром сказав один практичний фі-

льософ, що людп з характером — се совість сеї суспільности, до котрої вони належать. Знова нарід гордить ся характерними людьми і кладе їх на рівні з иншими сьвіточами, поміж мужами наукп, літератури чи штуки.

Певно знаєш, як кождий Американець гордить ся тим, що Вашінґтон був і є взором характеру для всіх поколїнь свобідної Америки. Імя Юлїяна Романчука звісне кождому Українцеви не лише ізза його полїтичної дїяльности, але ще більше ізза його чистого як слеза характеру.

Працюй же, Андрію, пильно над собою. Вроджена доброта серця улекшить Тобі здобути богато цінних прикмет. Енерґії і сили волї Тобі не бракує. А се саме головне в стремлїню до ідеалу. Поступаючи так, станеш колись вартісним чоловіком в нашій суспільности, яка передівсім потребує характерів. Отсе моє бажанє для Тебе в день Твоїх уродин. Я певний, що моє бажанє сповнить ся. В тій надії здоровлю Тебе щиро. — Твій земляк.

IV.

„Все вперед”.

Іване Гнатовичу! Пригадуєте собі нашу стрічу. Коли Ви відпроваджували мене до поїзду, ми переходили коло одного гарного дому. Ви глянули тоді на сю палату і замітили: „От коби я мав сей дім, то я зажив би собі”. Я тоді сказав, що Ви можете його мати, коли схочете. На се Ви засьміяли ся так щиро, неначе хотіли би висьміяти мене за отсю думку. Я однак не мав вже часу поговорити про се з Вами, бо година мого відїзду надходила; я вскочив на віз електричної зелізниці і ще в час наспів на стацію.

По моїм приїзді домів почав я переглядати переписку, яка наспіла до мене в часї моєї відсутности. Між иншими була там картка видана перед сокільсько-січовим здвигом у Львові, а на ній написано: „Все вперед”. Сей клич спонукав мене написати до Вас, не відкладаючи.

Зовсім не маю на думці моралїзувати Вас, бо Ви вже дорослп до повних літ. Проте не сподію ся, щоби Ви не згодились з деякими моїми замітками в сій справі.

Саме підчас останного мого побуту в містї купив я собі книжку названу: „Будівничі сьвіта”. Є

там згадка про всїх майже великих людий. Коли її візьмете до рук, то читаєте з таким занятєм, що забуваєте мимоволї на житєві потреби. І от що я вичитав між иншим: що Корнелїй Вандербільт, славний американський мілїонер, „зелїзничий король”, як його називали, був сином фармера-господаря на Стейтен Айленд коло Ню Йорку; свою підприємчиву дїяльність почав він від сього, що лодкою возив фармерські продукти на продаж до Ню Йорку. Чи він отже не був „біднїйшим” від Вас і чи не осягнув більше, ніж Ви хотїли би мати? Що значить отся скромна палата, котру Ви бачили, в порівнаню до мілїонового маєтку Вандербільта?

Я ще не хочу тим сказати, що вартість чоловіка полягає в здобуваню гроша, чи маєтку взагалї. Але коли Ви — може й жартом — висловили бажанє мати свій власний дім, то я хочу Вам отсе показати на примірі, що здобутє навіть великанського маєтку не належить до неможливостий. Є се лиш один приклад на чоловіцї, якого імя, яко богача, є звісне в цїлім сьвітї. А таких як він, що зачинали з дрібнички, є сотки, як не тисячі.

Дивно приходить ся читати цїлу житєпись Корнелїя Вандербільта. Найбільше впадає в очи його незвичайна роботящість, запопадливість, енерґія і відвага. Такий чоловік справдї варт сього маєтку, бо він здобув його працею!

Як же мізерними видають ся тї люди, які безнастанно лише мріють про маєток, — про мілїони, а не хочеть ся їм заробити першої пятки! Вони волять цїлими днями висиджувати в реставрантах та бавити ся сплетнями, замісць подумати, в яку сто-

рону звернути свою вроджену спосібність. Їм здаєть ся, що найліпше йти вчасно спати, а рано почта принесе їм лист з повідомленем, що осьто такий а такий богач припадково вичитав їх імя і, умираючи, записав їм весь свій маєток. Се не жарт! Таких є досить.

Здаєть ся, дуже влучно писав наш Шевченко:

„Тяжко впасти у кайдани,
Умирать в неволї;
А ще г і р ш е спати, спати
І с п а т и н а в о л ї...”

Варт заплатити мілїони за винахід, при помочи котрого можна би вилїчити таких мрійників з оспалости та лїнивства. Тодї було би без порівнаня меньше лиха на сьвітї.

Бо саме житєва практика вказує, що лише безвпинною працею люди доходять до високих цїлий. Хто працює, той має силу і з ним мусять числити ся люди. Лїнивих, хоч би навіть і богатих, не шанують; бо лїнивство зїдає характер чоловіка, як ржа зїдає зелїзо. Натомісць праця не лише вчить чоловіка порядку, не лише дає йому становище і вплив, але вона ублагороднює його серце; вона вчить його числити все на свої сили і приносить йому щастє.

Праця є вродженою конечностию у чоловіка і тому найбільшою карою є позбавити чоловіка свободи і працї.

Ви певно мали в руках поему Івана Франка „Мойсей”. На кінци сеї безсмертної поеми є написано: „Львів, січень до липня 1905”. Отже цїлого півроку працював Франко над поемою, котру Ви

перечитаєте за дві години! А писав її Франко не в початках своєї творчости, але на старости, коли вже мав за собою величезне знанє і коли був на вершку своєї поетичної творчости. А мимо сього він працював пів року!

Чи не застановляє се кождого? Видко, великі люди не стають великими припадково. Вони працюють над своїми безсмертними творами днями й ночами, деколи не доїдаючи й не досипляючи. І лише в той спосіб розвивають вони свій природний талан та довершують великих діл. Кажуть, що Франко працював навіть при снїданю і при підвечірку: він переглядав книжки, приготовляючи матеріял.

Роботящість у великих людий не є виїмком — се правило. При нагоді згадаю анґлїйського фільософа Івана Рускіна. Він, на щастє, був сином богатого купця, отже не потребував журити ся про удержанє житя. Але він посьвятив величезні суми гроша на зібранє матеріялів до виданя свого твору „Новочасні малярі". Над сим твором він працював повних сімнайцять літ! Чиж дивно, що він написав твір, який запевнив йому безсмертне імя?

Коли би так було тут місце згадати про ріжних великих мужів, то показало би ся, що майже кождий з них працював понад сили.

Ви читаєте історію великих подій; а прецїнь, чи застановляєте ся над сим, що сї великі події були підготовані довголїтною муравлиною працею соток великих людий?

Ви нераз ідете до театру на представленє. А чи прийде Вам на гадку спитати: як довго кождий

артист вчив ся передтим сам і кілько проб робили разом сї артисти, що грають свої ролї?

Ви йдете на збори, на концерт і слухаєте бесїдників. А чи прийде Вам на думку спитати, як довго передтим сидїв бесїдник в своїй кімнатї та писав свою промову; опісля як довго стояв він перед зеркалом і виголошував її сам перед собою, а при тім уважав на свій голос, на вимову слів, на рухи, на вираз лиця і т. д.? Тесаме зі співаками, музиками і ин.

Все те є мозольна праця, якої не хочуть і не вміють оцїнити сї, котрі жиють з дня на день; вони не лише, що не хочуть узнати сього, але ще й кплять собі з людий працї. На щастє лїниві не мають значіня між людьми. Коли їм навіть вдасть ся позискати вплив між загалом, то сей вплив упадає скоро.

Бо єдина праця підносить і утривалює значінє чоловіка. При її помочи до всього мож дійти — коли хто має ще й инші конечні умови.

Бажана Вами палата — є дуже малим маєтком, в порівнаню з тим, що мож осягнути розумною працею. Тому пробуйте. Йдїть вперед — а певно будете мати свою хату, — коли се Ваша цїль. Я дуже тїшив би ся, коли би Ви здобули те, що хочете. — Ваш земляк.

V.

Не гони за двома заяцями.

Осипе Павловичу! Пишете мені, що Ви завдали собі богато труду, щоби розслїдити, до чого саме Ваш син має покликанє. Пишете, що він працює і має добрі прикмети, але якось не пізнати по нїм, що з нього може бути. Ви вкінци стратили терпеливість і заявляєте, що самі виберете йому два, або більше занять і будете вчити його в обох. До сього Ви чуєте ся приневолені тому, що боїте ся, що син може аж колись рішить ся, а в додатку може вибрати собі непрактичне занятє, котре в нашій суспільности буде без ужитку.

Певно, Ваш син — се Ваша дитина і Ви хотїли би для нього знайти щастє. Се є зрозуміле почуванє кождого доброго батька. Я одначе бою ся, щоби ся Ваша дбайливість якраз не була в будучности причиною горя для Вашого сина. Прецїнь Ви можете инакше розуміти щастє, а Ваш син може знайти своє щастє якраз в такім званю, котре Ви уважаєте „непрактичним”.

Мушу з гори зазначити, що се дуже сумний стан, коли суспільність ще не всилї дати відповідного занятя своїм людям. Алеж ми не можемо тратити надії на поправу відносин. Навпаки, саме

тепер є вигляди, що вже отсе поколїнє, до якого належить Ваш син, буде могло розвинути працю в нашім народї на всїх полях; і тому Ваш страх про можливість „непрактичного" званя у Вашого сина є майже виключений.

Однак розумний чоловік приготовляєть ся до найгіршого. Тодї не спаде на нього нїяка болюча несподїванка. Тому допустїм, що дїйсно в тім часї, коли Ваш син буде вже приготований до якогось званя, не буде міг знайти становища серед нашого народу. Чи не думаєте однак, Осипе Павловичу, що саме Ваш син може бути тим першим піонїром, який буде мостити шлях в однїй галузи знаня, промислу, штуки, або чого там ще? Чи не вірите, що якраз Вашому синови вдасть ся доверши́ти важного дїла і показати дорогу соткам і тисячам в будучности? Я сьміло можу надїяти ся сього по нїм. Самі признаєте, що він пильний, роботящий і сильний тїлом. Коли так, то він певно з голоду не згине і дасть собі раду у сьвітї.

Тому зовсїм не приневолюйте його до якогось рішеня. Коли він має охоту, як пишете, то нехай ще вчить ся. На те і є початкова школа і на те в нїй учать усього потроха, щоби дитина могла натрафити на своє. Початкова наука мусить бути така ще й тому, що кождий чоловік мусить знати всього почасти, що йому потрібно в щоденнім житю. Коли прийде час для Вашого сина, то він певно дасть пізнати свою спосібність і свій нахил до якогось одного занятя.

Пригадуєте собі, як то вчать ся стріляти до влучі. Хоч на влучі є богато кружків, то нїхто не

мірить в крайне, але кождий стараєть ся мірити в сам осередок. А коли стріл паде, то дуже мало хто вцілить в середину; звичайно куля паде на якийсь кружок. Чим близше осередка вона трафить, тим ліпший буває стрілець. Колиж хто мірить не в саму середину, але в якесь колесо на краю, то, звичайно, куля не трафить навіть влучі, але летить сьвітами.

Тесаме буває і з мірянєм до житєвої цілий. Коли хто хоче осягнути щось в житю, то мусить міряти до самого найважніїйшого діла.

Ви згадали, що хочете приготовляти сина до двох занять, щоби він мав з чого жити. Чи не буде се мірянє до колеса на влучі, замісць в сам осередок? А що з того може вийти?

Застановім ся: Чоловік має лише певний запас сили-енерґії; таксамо має лише обмежену скількість часу.

Коли Ви схочете вчити сина до якогось „практичного" занятя, то ніяк не зможе він навчити ся обох відповідно. Чоловік рішучо не має тільки сили, щоби міг робити однаково добре кілька робіт. Все одна буде гірша від другої. Лише коли хтось зужиє весь свій час і всю свою силу до одного діла, то діло вийде добре і принесе користь свому майстрови.

Коли люди вели давніїше кочівниче житє, то вони не мали богато потреб: от вполювати зьвірину, зарізати яку штуку худоби на прожиток, збудувати шатро та прикрили шкірою своє тіло... Але тепер всї роботи так поділені, що один чоловік навіть двох занять не може знати добре. А прецінь хто ліпше свою роботу зробить, то той побідить на отсім все-

сьвітнім ринку праці. Тому кождий реміснпк, кождий робітник, кождий зарібник навіть стараєть ся як найбільше видосконалити ся в своїм занятю.

Тесаме буває і в науцї. Старинні Греки чванили ся високим образованєм, а кождий пересїчний грецький горожанин старав ся опанувати всю звісну тодї науку.

Якже змінили ся часи до нинї! Як далеко пійшла наука наперед! Тепер не знайдете вже чоловіка, котрий би знав хоч про істнованє всїх галузий науки та знаня, а не то, щоби хтонебудь пробував бути вченим у всїм. Се вже пропало — і в тім саме лежить нинїшний поступ. Але коли хто знає щось, то знає те „щось" добре і се вже є досить.

Тому зовсїм не пробуйте давати синови два занятя в житю. Се на нїщо не придасть ся. Він, правда, буде міг животїти, але се не буде згідно з теперішним поступом. Коли би навіть, ізза ріжних причин, Ваш син був приневолений вчити ся більше занять, нїж одно, то він не зможе вчити ся обох рівночасно, лиш одно по другім. На всяку науку треба часу! Треба тямити також, що коли він посьвятив свої сили на вивченє одного званя, то йому меньше лишаєть ся вже на друге.

Тому раджу Вам рішучо, виждати, аж покажеть ся, до чого Ваш син буде склонювати ся. Щойно коли він вибере собі одно певне званє, тодї він буде міг посьвячувати свої вільні хвилї на вивченє иншого знаня, додатково для своєї приємности, чи для свого всесторонного образованя.

Загально панує засада, що чоловік повинен робити найвисшу роботу, до якої він спосібний. Чо-

му отже не пробувати дати нагоду синови вибити ся на верх в одній спосібности?

Не дасть ся заперечити, що були і є великі мужі, котрі рівночасно є добрими політиками і астрономами, добрими малярями і столярями, добрими співаками і хеміками; бувають навіть такі люди, що рівночасно розуміють ся на кількох науках. Але такі люди належать до виїмків. Коли Ваш син належить до таких ґеніїв, то се дуже скоро на нім дасть ся пізнати.

Коли нарід є в початках свого розвитку, тоді, звичайно, ті перші орґанізатори мусять з конечности займати ся всім: вони мусять бути і добрими войовниками і політиками і бесідниками і письменниками і учителями і фармерами-господарями. Але такий конечний — неприродний — стан буває лише в початках. Зі зростом сили народу зростає також і потреба знаня. З розвоєм промислу, торговлї, науки, лїтератури являють ся нові потреби, а ті потреби вимагають фахових людий зі специяльним фаховим вишколенєм. Лише в той спосіб нарід зискує на вартости і зможе додержати кроку иншим народам.

Коли Ваш син трафить на своє властиве занятє, то він буде мати се почутє, що він є одним з тих творчих духів, при помочи яких нарід стає визначним в громадї инших культурних народів. Дайте-ж йому змогу дорости і вибрати собі самому творче занятє для добра і слави свого народу. — Ваш земляк.

VI.

В здоровім тілї здорова душа.

Дорогий Андрію! Нема де правди дїти; я почуваю ся до вини, що останними часами не писав до Тебе. Бою ся, щоби я не був причиною Твоєї слабости. Із опису Твоєї недуги я заключаю, що Ти перепрацював ся, занепав на силах і тому недуга так легко знайшла приступ до Тебе.

З тону листа заключаю, що Ти почуваєш ся меньше добрим нїж передтим; се безперечно вплив недуги.

Що-ж би порадити Тобі тепер? Бо Ти мусиш бути здоров! Але і мусиш працювати над своїм здоровлєм! Ти певно читав вже дещо про великого римського бесїдника і фільософа Ціцерона. Він також занепав був раз на здоровлю, а то на постійну нестравність. Думаєш певно, що він сейчас удав ся до лїкаря? — Нї! Він знав сам себе; він знав, що його недуга є наслїдком занадто великої працї. Він знайшов на се раду: покинув своє звичайне занятє цїлком і виїхав з Риму до Грецїї. Там він записав ся до руханкової школи, і дуже правильно працював над рівномірним розвитком всїх членів свого тїла. Через пильну руханку він не лише подужав та позбув ся диспепсії, але так скріпив своє тїло,

що був спосібний до великих завдань свого житя через довгий протяг літ.

Се добрий приклад для Тебе. Коли римський фільософ уважав за потрібне посьвятити довший час на вироблене в собі тілесної сили, — то зовсїм не буде встидно для Тебе, коли Ти будеш його наслїдувати під тим оглядом. Подумай: Коли би Ціцерон не був посьвятив рік часу на основне скріплене свого здоровля, він був би може скоро помер і не був би міг положити таких заслуг для свого народу та для вселюдської культури, ізза яких він славить ся і буде славним до кінця сьвіта! Треба признати, що він був дїйсний Римлянин і розумів сю важну засаду, на якій Римляни витворили свою силу, а то: „В здоровім тїлї здорова душа".

Скажеш може, що то лише з Ціцероном так приключило ся і він може робив так для своєї примхи. Алеж нї! Дуже богато найвизначнїйших людий незвичайно пильно дбали і дбають про здоровлє і розвій фізичних сил. Жалко, що в житєписях українських поетів та инших визначних мужів не звертаєть ся на се належної уваги і тому слїдуючі поколїня не мають певних взірців рівномірного вихованя. Але я певний сього, що богато українських визначних одиниць жиють згідно з вимогами природи; вони уважають се за патріотичний обовязок. Вони старають ся не лише вивчити себе, але й забезпечити своє житє, щоби могли успішно працювати для свого народу. А прецїнь повіриш менї, що великим, а може і найбільшим патріотичним дїлом є зберегти і придбати народови як найбільше фізично і духово сильних і здорових одиниць.

Ти певно застановляв ся над сим, чому то провідники народу так велику вагу кладуть на ор́ганізацію Січий чи Соколів. Прецінь не на те, щоби мати товариства для робленя походів та парад, але передівсім і головно на те, щоби сї товариства могли виховувати в народї сильні одиницї. Тесаме є і в инших народів, а ор́ганїзація американських та анґлїйських пластунів („скавтів") є загально звісна і звісні її цїли.

Ти певно думаєш, що умова праця є лекша нїж фізична і тому вона не дуже впливає на загальне здоровлє та на силу тїла. Ти думаєш може, що Твоя недуга сама перейде серед Твоєї працї. Таке також приключило ся анґлїйському поетови Вордсвортови. Він раз скалїчив собі ногу — отже на позір се дрібничка для поета, який працює головою. Знаєш, що він замітив? Що нога нїяк не хотїла загоїти ся, але противно, чим він дужше працював, тим рана ставала більшою. Вкінци він прийшов до заключеня, що він мусить заперестати писати через якийсь час. Дійсно, підчас спочинку нога почала гоїти ся. І тому він здержав ся цїлковито від умової працї так довго, аж нога виздоровіла. Чоловік має отже в собі певний сталий запас сили і зуживає її або підчас фізичної або умової працї, і тому зовсїм хибний був би погляд, що умова праця се забавка.

Певно звісний Тобі нїмецький фільософ Кант. Се один з найбільших людий, яких видало людство. Скоро він прийшов до повного уживаня розуму, рішив ся він звертати незвичайно пильну увагу на плеканє здоровля. Головно зважав він на правильний сон. По довгих пробах йому вдало ся винайти

такий спосіб завиваня себе на ніч в простирало, що спав неначе кукла. Спанє було основою його здоровля. А як тривале було його здоровлє, пізнати із сього, що протягом трийцять літ він вставав все точно о тійсамій мінутї і забирав ся до працї. Трийцять повних літ! В той спосіб можна зрозуміти, як міг Кант так завзято працювати над своїми безсмертними творами. А коли би Кант був занедбав плеканє свого здоровля, то хто знає, чи нїмецький нарід міг би був повеличати ся таким чоловіком.

Дивно, що люди над всїм працюють: над штукою, над лїтературою, будують величаві будівлї, зелїзницї... Підчас працї пильно звертають увагу на кожду дрібничку: хто пише, то мусить уважати на кожду букву; робітники при будові пильно вважають на кожду цеглу, на кождий камінчик; при зелїзних мостах кожда шрубка, кождий гвіздь мусить бути дуже старанно вбитий на своїм місци; — а людське тїло так чудово зложене з ріжних більших і меньших комірок, членів і частий, має бути занеханим і полишеним самому собі? Чиж не варт хоч одну годину денно посьвятити на старанне плеканє кождої частини тїла і цїлого орґанїзму загалом на те, щоби охоронїти його перед всякими недугами та калїцтвами?

Звичайно думають, що тїло мусить бути здоровим без дбаня про нього, — а коли що станеть ся, так просто до лїкаря; і лїкар має бути всемогучим: має направити в однїй секундї те, що чоловік сьвідомо чи несьвідомо нищив иноді цїлими лїтами, а лїкарство має бути сею казочною цїлющою водою,

що то уздоровлює відразу своєю чудесною силою хорого чоловіка!

Тому, Андрію, скористаю з Твоєї недуги. Нехай і се буде для Тебе доброю наукою. Відпічни тепер основно; пізнай головні засади здорового житя і розвиваня фізичних сил. Подбай пильно про правильний розвій всїх частий Твого орґанїзму. Коли все те пізнаєш, пильно бережи тих засад аж до кінця Твого житя. Вже в короткім часї пізнаєш блаженні наслїдки дбаня про здоровлє. Ти не лише не будеш нарікати на ослабленє, але будеш чути ся вдоволеним і веселим. Мимоволї привчиш ся при сїм точности, а з тим і скріпиш свою силу волї, котра так конечна кождому чоловікови, коли він хоче мати пошанівок межи людьми. Надїю ся, що залишивши нерозважну надмірну працю, Ти скоро будеш міг похвалити ся гарними успіхами правильного житя. — Твій земляк.

VII.

Любов ближнього в практиці; поведенє.

Онисиме Петровичу! Я дуже був би радий не писати до Вас сього листа. Ви знаєте, як прикро є звертати увагу на людські похибки. Впрочім є богато людий, котрі лише тим жиють, що вишукують недостачі чи слабости своїх товаришів, співгорожан, чи кого. Ви знаєте з досьвіду, як таких людий кождий виминає. Коли я однак пишу до Вас, то маю на думці виключно Ваше добро. Вірте менї, що мало хто зверне Вашу увагу на деякі Ваші недосконалости так щиро, як я се хочу зробити. Тож не кленїть наперед, але зоружіть ся в терпеливість перед відчитанєм сього листа.

Остання наша стріча в домі Івановичів дуже мене вразила. Я не мав ще нагоди бачити Вас в товаристві і щойно тодї перший раз я завважав, як мало Ви буваєте межи людьми. Не знаю, чи Ви замітили се, як Марія Антонівна, по розмові з Вами, відтягнула ся цїлком від усього товариства. Я бачив якесь пригноблене на її лици і я догадав ся, що Ви — очевидно без злого наміру — мабуть сказали їй якесь прикре слово. Ви може навіть і не думали над тим, що значить одно однїсїньке лихе чи прикре слово для добре вихованих чутливих

людий! Як слово таке жалить декого більше, ніж удар в лице! А преці́нь, як не вільно нам ударити чоловіка, так не вільно також робити йому иншої прикрости, все одно чи словом, чи хочби лише виразом лиця.

Я нераз мав нагоду розмовляти з Вами і почути від Вас гадку, що Ви не любите вязати себе товариськими формами та звичаями, бо се не є демократизм, але се останки старосьвітського, невільничого ладу. Ви отже думаєте, що свобідний чоловік вже не має ніяких зобовязань супроти других людий?

А преці́нь самі Ви в практиці приноровлюєте ся до богато загальних правил, котрі вяжуть Вашу свободу і не нарікаєте на них. Коли Ви йдете на представленє до театру, то сидите цілий час тихо, не розмовляючи, хоч в дійсности нема законної заборони голосної розмови. Але Ви самі се чуєте, що через голосну розмову зі сусідом Ви перешкодили би другим слухачам в театрі. Инакше кажучи, Ви приноровляєте ся до відносин, серед яких Ви припадково опинили ся.

Коли я згадав про отсе, то випадає зробити ще один крок дальше і пригадати: такісамі неписані закони поведеня з людьми обовязують нас не лише в театрі, але в родині, в чужім домі, на улици, — взагалї там, де ми стрічаємо ся з людьми.

В природї чоловіка лежить товариський нахил. Хочби чоловік мав всї житєві вигоди, але був полишений самому собі, то він в дуже скорім часї відчув би самоту так болючо, що вона стала би для нього нестерпимою. Всїми способами він старав би

ся зійти ся з подібними до нього. Конечним є отже співжитє з людьми.

В так уріжнородненім житю, яким воно є тепер, необхідним являєть ся вщепити в людий певні засади, щоби один другому був придатний до осолоди частих прикростий. Сї засади творять те, що ми називаємо товариською огладою. Товариська оглада не полягає на тім, щоби лише знати, як поздоровити другого, як сидїти при обідї, як попращати ся при відходї і т. п. На се, правда, є окремі правила і їх мож легко навчити ся. Ми, правда, стрічаємо часто таких, що то чванять ся своєю бувалостию в товаристві людий з усїх суспільних верств; вони заявляють, що всюди легко їм бувати, бо нїколи не „забудуть ся"; вони все знають, як зробити в такім чи в такім випадку.

Однак часто можна також завважати, що хоч такі люди „вміють знайти ся", то мимо сього вони не зєднують собі прихильности; з них навіть кплять собі. Причина лежить в сїм, що товариська оглада вимагає не самих лише форм; вона радше випливає з благородности серця. Чемність не повинна бути штучною, але бути ознакою щирости у чоловіка.

Ось чому чемність є так важною у людий. Є вона мірою характеру, мірою вартости чоловіка. Не краса лиця, але штука обходженя з людьми зєднує пошану між знакомими і загалом.

В зносинах між собою порозумівають ся люди розмовою. Тому саме на спосіб веденя розмови кладеть ся велику вагу. Ви певно самі завважали, як прикро стає, коли зійдеть ся кількох чужих лю-

дий і вони не вміють знайти одного спільного предмету, про який могли би говорити. Се дійсна штука, піддержувати розмову між людьми незнакомими, або між людьми, які иноді дуже ріжнять ся в поглядах. Сю трудність розуміють всі. І тому, щоби її облекшити, не прикладаєть ся до змісту товариської розмови ніякої далекосяглої вартости.

Коли деколи сходять ся люди на приватну гутірку, то се радше уважаєть ся за приємність, за розривку, за забаву. І не вільно нікому з приватної товариської розмови робити якогось ужитку в прилюднім житю. Було би се поломанєм засад добрих обичаїв. Коли би в той спосіб товариська розмова мала стати тягаром, а не приємностию, то люди воліли би жити на самоті, замісць виставляти себе на пізнійшу небезпеку прилюдних напастий.

З другої сторони товариська стріча має і практичну вартість. Вона дає нагоду людям близше зазнайомити ся і пізнати себе. Недосьвідченим в житю дає нагоду спробувати своїх сил; є се неначе проба в малім приватнім кружку перед виступом на сьвітовій арені.

Вартість чоловіка складаєть ся з так ріжнородних позірних дрібничок, що иноді годі розібрати, що є справді дрібничкою, а що малою, але важною чертою характеру. До важних „дрібничок" належить поведенє. Кажуть, що поведенє є тінию чесноти. Хто знає, чи се не є влучний вислів. Як часто люди вміють своїм поведенєм розброїти ворогів і зробити їх своїми приятелями! А зєднуванє прихильности людий умілим але чесним поступо-

ванєм є преці́нь важним чинником у всякій роботі: прилюдній чи приватній.

Не вміняйте менї за провину, Онисиме Петровичу, коли написав Вам сих кілька уваг. Я знаю, що чоловік деколи потребує зовнїшного вражіня на се, щоби у нутрі застановити ся над собою. А такий малий, на позір, факт, як отся розмова з Марією Антонівною, дасть Вам певно змогу розібрати докладно вартість товариських зносин для облекшеня житєвих прикростий. Я певний сього, що мої замітки принесуть бажаний успіх. В тій надії здоровлю Вас щиро. — Ваш земляк.

VIII.

Знай свою нагоду.

Антоне Пилиповичу! Звертаєте ся до мене з цікавим запитом. Хочете від мене довідати ся того, чого нїхто не знає. Бо дїйсно нїхто ще не найшов правила, чому то несподївані випадки так часто є корисні для одних, а некорисні для других. Чому, на приклад, хата Федька згоріла на другий день потім, як йому скінчила ся асекурація, котру він платив через 14 лїт, а його сусїд, що також погорів тодї, щойно два днї перед тим обезпечив свої будинки перший раз? Чому то один чоловік лише легко задер шкірку на пальци в нозї і з того помер, а чому другий, котрому серед нічної бійки колом розлупили череп, виздоровів і бєть ся нинї дальше, як би нїчого не стало ся йому в житю?

Раз читав я одно оповіданє з житя італїйських еміґрантів. З одного села в Італїї виїхав до Америки один хлопець-нероба. Приїхавши до Ню Йорку, блукав він по улици. Несподївано наїхав автомобіль на нього та покалїчив його. Властитель автомобіля, богатий американський промисловець, не мав часу чекати на судовий процес, бо спішив ся до Европи. Він знав, що після закона він буде мусів щось хлопцеви заплатити. Щоби однак не тратити

часу, він сейчас загодив хлопця в той спосіб, що заплатив йому пять тисяч долярів. Показало ся небавом, що хлопець лише в першім переполоху виглядав на тяжко раненого, а в дійсности він вже за кілька днів був зовсім здоров і тішив ся своїм богатством. Коли він написав про се до своїх односельчан в Італії, то сейчас половина села зібрала ся їхати до Америки на подібні легкі зарібки. Але що вийшло: кількох з них автомобіль потовк на смерть; ніхто родині не заплатив нічого, бо на суді виявило ся, що вони нароком кинули ся під колеса. Инших придержала поліція і відіслала назад до Італії, розумуючи зовсім справедливо, що на такі „заробітки" навіть в Америці місця нема.

Коли я згадав про сю історійку, то я хотів тим вказати, що і я годжу ся з Вашим поглядом: що богато на сьвіті є „щасливих" випадків, які приносять „щастє" чоловікови. Але ніхто не знає, чому саме так дієть ся і тому і я Вам не можу порадити, як би то Ви могли знайти таке „щастє" в житю.

Зате я напроваджу кілька загально звісних прикладів, які доведуть нас до инших заключень.

Найславнійший грецький бесідник, Демостен, був в хлопячих літах слабого здоровля, а в розмові був дуже гикавий. Одного разу почув він на вічу славного бесідника. Йому так припала до вподоби вимова, що він рішив ся також стати бесідником. А він навіть не вмів розмовитись, бо гикав ся. Але се не було для нього перешкодою. Він поволи приучував ся вимовляти слово за словом правильно, а рівночасно шукав способів, як скріпити своє здоровлє. Кажуть, що серед бурі він ішов на берег мо-

ря і там говорив так голосно, щоби заглушити шум морських филь. В той спосіб він виробляв собі голос. Щоби позбути ся гиканя, він вкінци винайшов, що морські камінчики, підложені під язик, значно улекшують йому вимовляти слова. І чого то він ще не робив цілими літами! І з хлопця-немови став по десятках літ завзятої праці найславнійший грецький бесідник. Се був Демостен, Антоне Пилиповичу.

Найбільший американський винахідник, Тома Едісон, був з початку телеґрафічним хлопцем. З незвичайною витривалостию вправляв ся він в своїм занятю. Коли він приїхав з Шікаґо до Бостону, щоби тут обняти місце бюрового помічника при відбираню телеґрам, він був так незугарно убраний, що управитель рішив ся позбути ся його скоро. Щоби се осягнути, хотів він виказати нездібність Едісона до служби. Заздалегідь порозумів ся з телеґрафічним урядником у Вашінґтоні, щоби той в означенім дни падсилав надмірно скоро телеґрами. Управитель був певним, що Едісон не дасть собі з тим ради і тимсамим покаже ся „неспосібним до служби”. В означенім дни засів в Бостоні молодий Тома до відбираня телеґрам. Одну за другою відбирав і відчитував він мигом. Урядник у Вашінґтоні сам собі не вірив, щоби хтось міг дати собі раду з такою навалою. „Який там чорт сидить у вашім бюрі” — запитав він телеґрафічно. — „Тома Едісон” — була телеґрафічна відповідь. Управитель бюра в Бостоні відкрив при сій нагоді, що він має перед собою найталановитшого телеґрафіста в Америці! Едісон не лише видержав пробу, але не-

сьвідомо віднїс величаву побіду. Його будучність саме тодї була порішена. Се була його нагода. А инший на його місци був би вилетїв зі служби.

Корнелїй Вандербільт возив лодкою фармерські продукти зі Стейтен Айленд до Ню Йорку. Підчас анґлїйсько-американської війни осению 1813 року анґлїйська фльота зблизила ся аж до Сенді Гук, тут одначе її відігнали Американцї на час. Прийшла страшна бурлива ніч. Американська залога на Сенді Гук потребувала помочи сейчас. Ніхто не відважив ся пустити ся лодкою до головної кватири—а иншої дороги тодї ще не було. Зголосив ся добровільно хлопець Корнелїй. Надлюдськими зусилями і відвагою вдало ся йому перевезти кількох офіцирів на сушу. Ніхто з них не мав сухого рубця на собі, бо їхали і „попід воду" підчас бурі і зливи. В час вдало ся їм одержати бажану поміч. З хлопця сьмільчака виріс незабаром корабельний капітан, а опісля властитель кількадесяти торговельних кораблїв і „зелїзничий король" — Корнелїй Вандербільт.

Славний італїйський музик Росіні розповідав про себе, що він пише свої твори тодї, коли мусить. Раз обіцяв він управителеви театру написати вступну музику („овертуру") до одної опери. Але якось фантазія не брала ся його (а до писаня музичних творів все треба мати відповідну „хвилю"). Надійшов день представленя — а овертури нема. Директор театру підступом заманив його до театрального будинку; тут замкнув його до окремої комнати і загрозив смертию, коли він не напише сейчас обіця-

ної музичної композиції. Коло дверий на сторожі поставив чотирох людий, які мали також доставити Росіньому всього, що було потрібне. Росіні майже в розпуці засів до праці. Всю свою енерґію зібрав він в одну мить і картка за карткою вилїтала за двері, де вже чекало кількох писарів, які сейчас переписували для театральної музики композицію, а музика засїла сейчас до проби. Так протягом кількох годин, під напором примусу, Росіні написав один з найлїпших своїх музичних творів, uратував честь свою і честь директора театру.

Як Колюмб поставив на столї яйце острим кінцем і тим переконав своє окружене про можливість відкритя Америки — се звісне. Йому пощастило ся сьвітло.

Таких, як Ви, Антоне Пилиповичу, є богато. Можна сотки книжок написати про людий, які шукали за щастєм і знайшли його. Одно можна напевно сказати: що така дурничка, яка трафила ся італїйському хлопцеви, належить до рідкостий. Розумний і бадьорий чоловік ніколи на таке щастє не числить. Натомісць, щоби осягнути щастє при помочи праці, можна би придержувати ся слїдуючих засад:

1. В погонї за щастєм треба хоч в приближеню мати понятє, чого чоловік хоче: чи маєтку, чи становища, чи слави, чи чого там;

2. треба приготовляти ся до зловленя щастя. Треба хоч мале „щось" знати, але знати його по можности як найдокладнїйше;

3. стояти все на сторожі і пильно вважати на нагоду;

4. вміти пізнати обставини, місце, час і спосіб зловленя „щастя";

5. не зневохочувати ся невдачами, але раз-у-раз пробувати наново з відвагою і витривалостию.

Лише такі підстави дадуть певне вдоволенє, коли чоловікови вдасть ся знайти те, чого він бажає.

Не надійте ся отже, Антоне Пилиповичу, чогось надзвичайного — а тоді скорше осягнете велике — хоч і звичайне щастє. Лише „знайте свою пагоду". — Ваш земляк.

IX.

Гроші — маєток.

Іване Гнатовичу! Радує мене, що Ваші маєткові справи стоять тепер сьвітло. Ви віриге — судячи з Вашого листа — що в короткім часї Ваша промислова спілка стане на твердих основах, бо вже й тепер Ваш новоопатентований винахід звернув увагу ширшого промислового сьвіта. Ви так переймили ся Вашим підприємством, що — як пишете — вже від кількох місяців працюєте днями й ночами; Ви занедбали товариські справи, перестали писати до знакомих... Ви стали неначе живою машиною.

З того я заключаю, що Ви попали в небезпечну скрайність. Вас опанувала думка: робити гроші, гроші і ще раз гроші. Як праця і занятє загалом є дуже благородною справою, так знова я не можу без певного страху читати про Ваше перетяженє працею. Не думайте однак, що то Ви одинокі стоїте прикладом в сїм згляді. Нї, противно, таких як Ви тепер є богато; можна сказати навіть, що такий н а д м і р п р а ц ї д л я з и с к у є характеристичною прикметою деяких народів. Але, хоч воно так є, мимо сього не можна сказати, що така прикмета є доброю.

Звичайно кождий того рода чоловік каже, що він думає так працювати лише кілька або кільканайцять літ; в тім часі він надієть ся прийти до маєтку, щоби опісля зажити спокійно і без клопотів. На ділї виходить противно: він так запрацюєть ся, що йому тяжко покинути того рода занятє і він остає таким до своєї смерти. Що гірше: ся погоня за зиском виснажує його сили, забирає йому сон, відіймає апетит і він в молодих лїтах стає ходячим трупом; звичайно знеможений передчасно вичерпанєм сил кладеть ся він в ліжко, щоби вже більше з нього не встати. І вся його мрія про майбутний відпочинок здійснюєть ся хиба о стілько, що він находить вічний спочинок...

Ви певно самі знаєте богато таких прикладів. Вони занадто щоденні і на них загал майже не звертає належної уваги. А прецїнь, чи не шкода тих людий? Чи не лїпше було би, коли би вони працювали тому, що треба працювати і використовували свій придбаний маєток на добро своє, родини і загалу? Варт призадуматись також і над тим, що буде з Вами, Іване Гнатовичу, по кількох лїтах такої працї.

Не від річи було би також застановитись над сим, на що Ви думаєте використати своє богацтво. Нїгде правди дїти — гроші, то сила. Отже на випадок, коли Ви станете богатим, будете почувати ту силу також.

А яке зло може та сила спричинити, видко з сього, що майже кожда війна має свою причину в грошах; на всякий випадок чиїсь „економічні інте-

реси мусять бути загрожені" — як се звичайно оправдують.

Але нам не треба сягати аж до тих найбільших скрайностий, які викликує ся грошева сила. Згадаймо за меньші. І так з богацтвом в парі йде звичайно жажда слави, впливу і власти. А се викликує знова зависть і ріжнородні непорозуміня, колотнечі, вороговання з иншими подібними. А в боротьбі о власть люди не перебирають в средствах.

Засліплені грошем люди не хочуть видіти иншої вартости в чоловіці. Лише богатих вони шанують, а немаєтний чоловік в їх понятю не є чоловіком, хоч би як він був вчений, характерний і розумний. А вже як часто такі люди є позбавлені всяких ідеалів, всяких висших почувань, про се нема що говорити.

Боротьба о здобутє ринку між поодинокими підприємствами спричиняє часто руїну слабших підприємств — а тоді сотки і тисячі робітників нагло тратять зарібок — хоч би лише на якийсь час. Але сеї нужди і недостатку, яка панує підчас такої крізи, ніхто робітникам не зверне. Таких яскравих прикладів надуживаня богацтва на нищенє людий ми стрічаємо богато в щоденнім житю.

Знова иншого рода небезпека грозить часто самим посідачам богацтва. Особливо ті, що припадковим збігом обставин дійшли в скорім часі до маєтку без належної праці, не вміють його оцінити і не знають міри в його уживаню. Для таких богацтво є руїною їх здоровля і причиною передчасної смерти.

Загально звісною є також скупість лондонського банкира Натана Маєрса Ротшільда. Він так пе-

реймив ся думкою робити гроші, що для нього чужі були всякі благородні чувства. Він жив лише грішми і вмер посеред них як звичайно вмирають скупарі. А скупство випливає саме з надмірного переціню̀ваня вартости гроший.

Тому, Іване Гнатовичу, не було би зовсім зайвим з Вашої сторони пильно вважати на се, щоби ся горячка і Вас не опанувала раз на все, та не стала в недалекій будучности причиною зменьшеня дотеперішних Ваших благородних, людських почувань.

Так ми приглянули ся небезпеці, яку приносить зі собою грошева сила. Навідворот, треба признати, що ся сила має і свій благодатний вплив. Саме ми живемо в часах, в котрих публична добродійність стала визначною чертою характеру богато загально звісних маєтних людий. Певно, годі точно сказати, якими думками руководять ся сї богачі, але треба признати, що добро є добром — хоч би воно не походило зі щирости.

Коли отже американський „нафтяний король" Джан Ракéфелер заснував свою стомілїонову фундацію для несеня помочи тим, що потерпіли в страшній сьвітовій війні, то він дав тим доказ, що вміє розумно уживати гроша.

Головна ідея добродійности звісного сталевого підприємця Андрія Карнеґі є: засновуванє прилюдних бібліотек для поширюваня просьвіти між найбіднійшим населенєм.

Автомобілевий фабрикант Генрі Форд витрачує великі грошеві суми на поширенє ідеї тверезости та тривалого мира.

Богато щедрих жертв сиплеть ся рік-річно на шпиталї, доми убогих, школи, церкви, наукові інституції... Годї навіть в приближеню вичислити, які то важні галузи науки розвинено лише завдяки жертволюбивости визначних богачів. І саме під тим зглядом їх варт наслїдувати.

Та є ще й инші способи уживаня майна. Так анґлійський фільософ Іван Рускін посьвятив свій маєток на виданє своїх важних творів. Німецький природник Александер Гумбольдт зужив своє майно на наукові подорожи...

А чи Українцї не завдячують повстанє численних народних інституцій жертволюбивости приватних одиниць? Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, Національний Музей ім. Митрополита Шептицького, Академічний Дім — сотки бурс, шкіл та инших інституцій, — чи не є вони доказом благородности серця наших людий? Вони стоять прикладом для всїх, що хочуть застановити ся над тим, як зужити свій маєток.

Не думайте, Іване Гнатовичу, що такі записи пливуть із погорди до гроша. Бо, коли Ви почуєте, що сей, або той погорджує грішми, то се не конче мусить бути правдою. Звичайно кажуть так сї, що розтратили батьківський маєток. Бо нї один здорово думаючий чоловік не може казати, що він не дбає за гроші, що лїпше убожество від достатку і т. п.

Як з одної сторони богацтво криє в собі богато небезпек, так з другої сторони убожество, нужда є ще небезпечнїйша.

Крадїжи, розбої, убийства, упадок обичаїв, розпуста і много, много инших суспільних язв мають

звичайно своє жерело в нужді. Або кілько то разів упідлюють ся люди лише тому, щоби не дати зіпхнути себе на само дно та не попасти в ще гірший моральний стан? А як ломлять ся нераз гарні характери, коли стоять над берегом матеріяльної пропасти? Кілько то визначних талантів марнуєть ся лише тому, що нема відповідних средств, щоби їх виховати? Така страта є деколи неоціненою. Кілько визначних поетів, музиків, малярів не розвинуло як слід свого таланту ізза браку гроша?

Кілько сього — а кілько того через недостачу гроша?

Тому здорово треба розважити таку річ, як гроші. Нинїшна сьвітова виміна полягає на уживаню гроша. Гроший нїхто не їсть, але за гроші дістане все. Не потрібно возити зі собою хлїба в далекі сьвіти, коли гроші є тим средством, що заставить хлїбороба до засїву і жнив, мельника до змеленя муки, пекаря до спеченя хлїба, а купця до продаваня його подорожному за легкий білий металевий кружок! Такесаме з одїжию, мешканєм, вигодами, наукою... Отже гроші тепер належать вже майже до природних конечностий.

Коли хто „знає як щадити гроші і як уживати достатків", то для такого гроші є дуже добра річ. Вони забезпечують независимість чоловіка від других людий.

Однак не варт за ними побивати ся в той спосіб, який би наносив чоловікови неславу, або ломив його характер. Дуже „нездоровий" є гріш, коли він причиняєть ся до зубожіня ума, до висушеня жерела духового житя або до притупленя совісти. Злу

прислугу робить гріш, коли через нього забуває чоловік на красу, на штуку, на благородні пориви души, на справедливість, на чувство; небезпечний є гріш, коли кидає чоловіка в погоню за мамоною сьвіта.

Гарною і доброю річию є здобути гроші чесною працею і бути паном над ними так, що гріш служив би чоловікови до забезпеченя природних потреб і до здобутя висших цілий; щоби при його помочи мож було поширити способи праці, забезпечити людство перед пороками і недугами і причинити ся до щастя особистого та загального.

Іване Гнатовичу! Ви ніби на добрій дорозї тепер. Коли з неї зійдете на ще ліпшу — то українська суспільність буде могла гордити ся Вами, яко своїм членом, в короткім часї. Я сподію ся сього і зі серця Вам сього бажаю. — Ваш земляк.

X.

„До найвисших, піднебних висот".

Дорогий Андрію! Останним своїм листом справив Ти мені неабияку розкіш. Ти цілковито виздоровів і взяв ся до рівномірного плеканя духа і тіла: се дає мені надію, що Ти не зійдеш вже з правильної дороги.

Дуже глибоке питанє зачепив Ти своїм бажанєм: стреміти до досконалости. Питаєш мене при сім про мою гадку. Щож — серцем радію, що такі ідеальні думки ворушать Твоїм умом.

Алеж Твоє бажанє не має границь! Бо чи маємо ми хоч понятє, як совершенний чоловік може виглядати? Чи був загалом чоловік на сьвіті, котрого би ми могли назвати досконалим? Я не знаю про нього і мабуть ніхто другий не знає.

Після моєї думки стремлінє до досконалости полягає в тім, щоби чоловік розвинув свої власні, особисті спосібности до найвисших границь після своєї можности. Значить, досконалість буде дуже зглядна, бо кождий чоловік має ріжний степень талану та енерґії.

Не дасть ся однак заперечити, що кожду вроджену спосібність можна розвинути дуже а дуже високо при помочи безнастанної праці. Але що роби-

ти, коли чоловік має кілька спосібностий — одну в більшій другу в меньшій степени? Певно, що всї спосібности дали би ся розвинути дуже високо. Але де знайти тілько часу? Де знайти тілько сили?

От возьмім таке: Дитина, що зраджує малярський талан, почала пильно вправляти руханку, дужанє; через виключну думку про те, як би дійти до фізичної сили, малярський талан дитини зістав занеханий. З часом виростав хлопець сильний фізично. Через дальшу вправу в дужаню він став силачем, але малярський талан, який через такісамі зусиля був би приніс йому безсмертне імя, зістав забутий. Яко силач він не має великої слави, хоч богато працював над собою. Чи не ліпше було би отже посьвятити всї зусиля на плеканє більшого талану, а фізичну силу розвивати для піддержаня здоровля?

Кождий пересїчний чоловік стараєть ся розвивати до певної міри всї свої спосібности. Але лише дуже мало є таких, котрі могли дійсно визначити ся кількома таланами. Такі одиницї загально звісні образованим людям.

Дехто уважає Італїйця Лєонарда да Вінчі за „ідеал" чоловіка. Про нього кажуть, що фізично він був такий силач, що міг побороти тура; а з умових таланів йому пощастило ся визначити ся в малярстві, в математицї, у фільософії, в музицї, в поезії, в різбарстві, інжинїрстві, будівництві, в науцї хемії, ботанїки, анатомії, астрономії, а кромі сього знав він добре механїку і загальну історію природи. Коли хто читає про його всесторонний талан, то не хоче вірити, що Лєонардо да Вінчі був звичайним

смертельником, бо всї ті згадані талани довів він до певної „досконалости”.

Кромі нього є ще й инші великі загальні талани, як: італїйський поет Данте, німецький поет Ґете, еспанський лицар Ігнатій Льойоля, а відтак такі полїтики як німецький канцлєр Бісмарк, довголїтний анґлїйський премієр Глєдстон і богато, богато инших. Наш Шевченко мав також неабиякий талан: співацький, поетичний, малярський... але щож:

„В неволї виріс, між чужими;
В неволї, плачучи й умру”...

писав він про себе. Як міг бідний кріпацький син розвинути свій талан, коли всього на всього він був лише десять лїт на свободї і то жив в убожестві!

Загалом великі, всесторонні талани се рідкість. Але се зовсїм не здержує енерґічних, охочих людий від працї над своїм всесторонним образованєм.

Старогрецький фільософ Талєс з Мілєту став раз предметом острих напастий зі сторони своїх „приятелїв”. Вони дорікали йому, що він займаєть ся фільософією лише тому, бо до нїчого иншого він не спосібний. А вже найбільше дістало ся йому за те, що він „був неспосібний до здобутя маєтку”. Талєс мовчав на сї напасти, але потайки взяв ся до підприємства. В дуже короткім часї він доробив ся зовсїм поважного маєтку і тим переконав своїх противників, що до здобутя достатку не треба нїяких особливших спосібностий; кождий пересїчний чоловік може стати більше або меньше маєтним, скоро лише працює чесно і витривало. Поети, фільо-

софи, артисти, мужі науки дбають про се як і кождий чоловік, бо гроші природна річ, а спосіб заробків — се вже житєва практика. Натомісць не можна заперечити, що й у фінансовім сьвіті є ґенії — головно розвивають ся вони там, де до сього є нагода, а передівсім в Америці.

Твоє бажанє, щоби дійти до всесторонного розвою своїх сил, є бажанєм усеї людськости. Бо

„Недосяжне любить вона,
Вірить в недовідоме";

і в тім саме лежить поступ. Хоч може не вдасть ся її осягнути тепер, то зате слідуючі поколїня будуть мати вже готовий шлях, по якім будуть ступати, а як історія природи вчить, кожде слідуюче поколїнє людий стає доскональшим від попередного, хоч дуже, а дуже незначно.

Тому, в Твоїм стремлїню, Дорогий Андрію, Ти може несьвідомо припоровляєш ся лише до загального правила, а се є признакою поступу.

Ти однак пишеш, що Твої товариші зовсїм не займають ся такими благородними думками. Ба, що більше, вони сьміють ся з Тебе і називають Тебе мрійником. Деколи навіть ставлять Тобі нечесні перепони в Твоїх благородних змаганях.

Коли воно так є, Андрію, то се добрий знак для Тебе. Значить, Ти випередив думкою Твоїх товаришів і тому вони Тебе не розуміють. Певно, що Тобі дуже прикро, бо Ти мусиш терпіти. І я співчуваю з Тобою. Але Ти зовсїм тим не знеохочуй ся. То так часто буває, що люди, котрим не хочеть ся займати ся чесною працею, беруть собі за предмет напастий і кпин тих, що стремлять до чогось висшого.

А чи подумав Ти над тим, що якраз сї напасти потрібні для Тебе в Твоїх стремлїнях? Лише нехай Тебе се не дивує.

Прецінь до Твоєї вимріяної досконалости Ти потребуєш передусім виплекати в собі характер. А саме сї напасти застановляють Тебе уважати на кожде своє слово, на кождий свій вчинок, на кождий свій крок — щоби не дати своїм напасникам нагоди до кпин. Чи не завважав Ти, як через те Ти стаєш самостійним; як Ти шукаєш за дійсною правдою; як кождий Твій вчинок стає взірцем чесного і розумного поступованя? Се, що Тобі докучають і кплять, є доказом, що Ти вже щось придбав собі, а сї напасти походять не з чого иншого, а зі завпсти. Завидують Тобі твоєї спосібности до працї і Твоїх добрих черт характеру, от що!

Потїш ся тим, що „на гнилу черешню муха не сїдає". А коли Тобі приходить ся терпіти, то сї терпіня лише утвердять Тебе в добрих змаганях і скріплять Твій характер.

Менї пригадуєть ся доля одного поета, про котрого пише данський письменник Ганс Хрістіян Андерсен в своїй повісти „Імпровізаторе". Бідного італїйського хлопця, незвичайно талановитого, взяла одна богата родина на вихованє і віддала його до шкіл. Коли хлопець покінчив науку, почало ся домашне вихованє, приготованє до сьвітового житя. Які муки переходив сей молодець — хоч в дійсности він вже тоді міг бути взірцем для своїх ровесників. І так один з полїтиків, що приходив до дому його добродіїв, називав молодця самолюбом, бо той

не міг погодити ся з його політичними поглядами. Инший домашний приятель, молодий студент красних штук, учив молодого „Імпровізатора”, як він має дивти ся на штуку, на поезію, як він має думати — хоч „Імпровізатор” мав сам визначний поетичний талан. Знова один ґраф, що любив ся в плеканю перегонових коний, називав „Імпровізатора” неуком, бо той не розумів ся на кінських прикметах. І т. д. і т. д. Кождий, хто приходив до дому його добродіїв, мав щось йому закинути і зганити. „Імпровізатор” терпів, мовчав і вчив ся.

Коли за якийсь час йому вдало ся пустити ся в широкий сьвіт, коли він дістав ся між товариство артистів, літератів, письменників в чужині, його витали всї незвичайно радо. Кождий подивляв його талан, його характер, його поведенє і про нього говорили, як про „совершенного” молодця.

Не жури ся отже, Андрію, тим, що маєш деякі прикрости до побореня. Сї уваги, котрі сиплять ся яко докори для Тебе, походять від своїх. Одні походять зі злоби, другі з несьвідомости, а ще инші з жарту. На них Ти можеш дуже богато навчити ся. Ти загартуєш себе на всілякі випадки і будеш приготований до житя. Се є отся Твоя „школа доскопалости” — а Ти може й не замічаєш її.

Зате, коли видержиш всї прикрости, а опісля підеш в сьвіт, в чужину, то я певний сього, що Ти будеш гідним представителем свого народу. По Тобі, по Твоїм характері, по Твоїм знаню будуть чужинці судити весь наш нарід — і сей суд — після всякої імовірности — випаде корисно для нас.

Не дай ся отже застрашити, але йди в перед, як і

,,...людськість уся,
Повна віри і сили,
Що в страшному зусилї спішить
До незримої цїли".

Твій земляк.

Summerville, S. C., 2. марта 1918.

———o———